

Корей тіліндегі соматикалық фразеологизмдердің антропоэзектілік аспектісі

А.Б. Абаған

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Түйін. Соматикалық фразеологияның фразеология білімінде маңызды орын алып, оның дүниені қабылдап, танумен байланысы бар екені бәрімізге мәлім. Әр тілде соматикалық фразеологизмдер маңызды рөл атқарады. Сондай тілдердің қатарында корей тілі де бар. Аталмыш мақалада корей тілінің соматикалық фразеологизмдеріне сипаттама беріліп, оның қазақ тіліндегі баламасы келтіріліп, салыстыру да жүргізілген.

Фразеологизмдердің негізі тікелей адаммен немесе адам істейтін әрекеттермен байланысты, себебі оларды дүниеге әкелетін адам. Адам өзінің маңайында қоршап тұрған жансыз дүниенің бәріне жан беруге тырысады. Міне, осылайша, фразеологизмдердегі антропоэзектілік оның адамға қарай бағытталуынан нақты көрінеді, яғни адам өзінің физиологиялық, психологиялық, әлеуметтік жай-күйін суреттеу үшін барлық заттар мен құбылыстардың қадір-қасиетін сипаттауда өзінің дене мүшелеріне, олардың қалып-күйіне, атқаратын қызметтеріне жүгінеді. Ә. Болғанбаев: «Анатомиялық атаулар негізгі сөздік қорға жататындықтан, көп мағыналы, туынды жаңа сөз жасауға соншама бейімділігімен ғана сипатталмайды, сонымен бірге тұрақты тіркестер жасаудағы белсенді қызметімен де айрықша көзге түседі», - деп, соматизмдердің фразеология жасаудағы маңызын айтады [1, 107]. Осыған орай, Р.Н. Вайнтрауб кез келген тілдің фразеологиялық қорының 30 пайызын соматикалық фразеологизмдер құрайды деп тұжырымдайды [2, 158 б].

Сонымен, соматикалық фразеологизмдер адамның сыртқы әлемді сезінуін жеткізіп, жалпы тілдік бейнені ғана емес, сол тілдің мәдениеті, халықтың психологиясы мен тұрмыс-тіршілігінің ерекшеліктері туралы ақпарат береді. Біз қарастырғалы отырған корей тілінде де, барлық тілдердегідей соматикалық фразеологизмдер кең әрі ауқымды орын алады. Корей тіліндегі соматикалық фразеологизмдер арқылы халықтың ұғым-түсініктері, қоршаған ортаның адам

организміне тигізер әсер-ықпалы, себеп-салдары туралы көп ақпарат алуға болады. Мәселен, корей тіліндегі «몸» [mom], яғни дене сөзімен байланысты фразеологизмдерді алып қарасақ, бұл сөзден басталатын фразеологизмдер көп жағдайда адамның тікелей өзімен байланысты күйін білдіреді. Адамның денесі арқылы оның өзін танытады, «адам» сөзінің баламасы ретінде қолданылады деп айтуға болады. Мысалы: **몸 들** **곳이 없다** - Денемді қоятын жер жоқ. Бұл корей фразеологизм алаңдаушылықты білдіреді, қазақ тіліндегі *жанын қоятын жер таппады* тұрақты тіркесіне сәйкес келеді. Ал **몸을** **가지다** - (сөзбе-сөз аудармасы) Дене пайда болу - (мағ.) «Аяғы ауыр болу» дегенді білдірсе, **몸을** **바라다** - (сөзбе-сөз аудармасы) Денесін беру - (мағ.) «өзін-өзі құрбан ету» дегенді білдіреді [3, 20 б]. Яғни, корей тіліндегі **дене** тірек сөзінің қатысымен жасалған фразеологизмдер сол дене арқылы сезіліп өтетін барлық жақсы-жаман, қуанышты-қуанышсыз күйлердің бәрін білдіреді деп айтуымызға болады.

Ал енді «머리» [mori], «бас» сөзімен байланысты тұрақты тіркестер адамның ырықты немесе ырықсыз іс-әрекеттерін сипаттап, келісімді не қарсылықты білдіріп жатады. Мысалы: **고개를 젖힌다** - Басын шайқау - «қарсы болуы» дегенде келісім мен қарсылықты білдіріп тұр. Сонымен қатар корей халықтарының салт-

дәстүрінде басын иіп, сәлем беру үлкенге деген сый-құрмет көрсеткендікті білдіреді. Сондықтан «бас» сөзімен байланысты тұрақты тіркестер, *머리를 숙이다* - Басын ию - «ұялу», *고개를 조아리다* - басын жерге дейін ию - тағзым ету, тәу ету дегенді білдіріп жатады. Қазақ тіліндегі *басы жерге жеткенше иілу* деген ерекше құрмет көрсетті мағынасында. Ал, кейбір фразеологиялық бірліктерде «бас» ұғымы *머리를 쓰다* - басын жұмсау «бір жұмысты беріліп істеу» деген де мағынаны білдіреді. Тұрақты тіркесінің мағынасы сәйкес келеді. Бұған қоса, *머리가 돌다* - басы айналу - есі шығу, *머리가 복잡하다* - басы қарбалас - уайымы көп, *머리가 무겁다* - басы ауыр - көңіл-күйі жақсы емес деген фразеологизмдерде адамның басы жағымсыз көңіл күймен байланысты. Мұны біз қазақ тілінің тұрақты тіркестерінде «бас» сөзінің әртүрлі ұғымдарды өзіне жинақтау органы ретінде «көлемді, шұңғыл ыдыс» түріндегі мағынасына жақын деп айта аламыз. Мысалы: «басқа кірмеді», «шарадай басы шақшадай болды», «басы қазандай болды» [6, 56 б]. Қазақ тіліндегі «бас» сөзімен байланысты фразеологизмдердің ерекшелігі адамның бақытты немесе бақытсыз күйін білдіріп жатады: «басынан бақ құсы кетпеу», «басынан бағы таюу». Бұған қоса «бас»-тың ең жоғары орналасуына байланысты кейбір фразеологиялық бірліктерді адамның лауазымы немесе мәртебесі туралы да айтып жатады: «басқа шығу», «басынан құс ұшырмау» [6, 59 б].

Корей тіліндегі «눈» [nun], «көз» сөзімен байланысты тұрақты тіркестер адам жан-дүниесінің айнасы деп жүрген көздің назары қайда түссе, сол затқа қызығушылығының пайда болуын білдіреді. Көзқарастың ұзақ-қысқалығына қарап, түсінгенін немесе түсінбегенін байқауға да болады дейді. Мысалы, *눈에 없다* - көзінде жоқ - «ешқандай қызығушылығы жоқ», *눈이 밝다* - көзі жарық - «қызығушылығы бар», *눈으로 말하다* - көзбен айту - «қалауын айта алмау» деген мағынаны білдіреді [4, 12 б]. Адам айналасындағы болып жатқан болмысты танып-білуді көз арқылы жүзеге асырады. Осы көз арқылы көрген құбылысқа, затқа деген қызығу-қызықпауы корей фразеологизмдері арқылы берілетінін жоғарыда айтып өттік. Ал қазақ тілінде кездесетін көзбен байланысты тұрақты тіркестер уақыттың өлшемін, алыс-жақындықты білдіріп жатады. Мысалы: «көз жетер жер»,

«көз шалым жер», «көз мөлшерімен алғанда», «көзді ашып-жұмғаниша» [2, 83б]. Дәл осындай ұқсастықты корей тіліндегі тұрақты тіркестерден байқауға болады: *눈 깜짝할 사이* - көзді қимылдатқан аралықта - «өте тез уақыттың ішінде», *눈이 빠지도록 기다리다* - көзі түскенше күту - «ұзақ уақыт күту». Сонымен қатар адамның көз арқылы көріп, қарауы арқылы жүзеге асатын іс-әрекеттің ашу, ыза, қайғы, қапа, мұңға ұласатын сезімдерге қатысты фразеологизмдер қазақ тілінде жиі кездеседі. Мысалы: «екі көзіне қан құйылды», «көзін шел басты», «көз жасына булықты» және тағы да басқа [2, 84 б].

Қазақ тілінде «бауыр» сөзі бар тұрақты тіркестер қандық жақындықты немесе сол бауырдың физиологиялық күйіне байланысты адамның көңілсіз, қайғырған күйін білдірсе, мысалы, «бала бауыр етім», «бауырын жарып шыққан», *бауыры суыды* «күдер үзді», *бауыры қатты* «мейірімсіз қатал», т.б. Адамның ең ауыр қайғысы - жақынынан айырылу осы органның «езіліп кетуімен» байланыстырылады: *бауыры езілді* «қатты қайғырды» [1, 10 б]. Бұл тұста корей тілінің ерекшелігі «간» [kan], яғни «бауыр» сөзімен басталатын бұл тілдегі тұрақты тіркестер сол бауырдың физиологиялық күйіне байланысты адамның бойындағы күш-қайраттың бар екенін не жоқ екенін білдіреді. Мысалы: *간이 크다* - бауыры үлкен, «ержүрек», *간이 작다* - бауыры кішкентай, «қорқақ», *간을 찢는다* - бауырын жұлып беру, «өмірін құрбан ету», *간이 떨어지다* - бауыры түсіп қалу, «қорқып қалу» дегенді білдіреді [5, 46 б]. Бұл жерде біз корей тілінде «бауыр» сөзінің адам бойындағы жүректілік, батырлық қасиеттерін суреттейтінін байқасақ, қазақ тілінде бұл қасиеттерге «жүрек» сөзімен байланысты фразеологизмдер қолданылады.

Адамның денесі мен басынан кейін тамақ ішіп, ауа жұтып, дем алып адам өмірін сақтаудағы маңызды мүше мойын тұр. Осындай қызмет атқаратын мойын немесе корей тілінде айтқанда «목» [mok] көп жағдайда тыныс алу, өмір сүрудің кепілі деген мағынаны немесе адамның осы өміріне аса маңызды нәрседен айырылуын білдіріп жатады. Мысалы: *목을 놓다* - мойнын қою - «шыдау», *목가지를 자르다* - Мойнын кесу - «Жұмыстан шығып кету», *목(을) 걸다* - мойнын ілу - «жанын құрбан ету», *목에*

거미줄 처다 - тамағында өрмекшінің ұясы болу - «жейтін азық жоқ немесе кедей өмір сүру» деген мағынаны білдіреді [8, 810 б].

Келесі кезекте «бет-әлпет», «*얼굴*» [olgul] сөзімен байланысты фразеологизмдер. Адамның бет-әлпеті шынайылық, намыс, атақтың айнасы болып келетіні рас. Сонымен қатар бет-әлпетінің түр-түсінің өзгеруі арқылы адам көп жағдайда өзінің ішкі сезімін білдіріп жатады. Мұндай фразеологиялық бірліктерді көп тілдерде кездестіруге болады. Корей тіліндегі «бет» сөзімен байланысты фразеологизмдерге мысал келтірер болсақ, *얼굴을 붉히다* - беті қызару - «ұялу», *얼굴이 두껍다* - беті қалың- «ұялмау», *면목이 없다* - беті жоқ - «ұялу» [4, 80 б]. Көріп тұрғанымыздай, корей тіліндегі «бет» сөзімен байланысты фразеологизмдер ұялу немесе ұялмау деген мағынаны білдіріп тұрады. Бұл тұста қазақ тілінде де «беті бүлк етпеу», «беті ашылмаған», «беті күйю», «беті жоқ» деген тұрақты тіркестер де ұятты сезіну, не сезінбеуді білдіріп тұр. Осыдан екі тілдің де «бет» компонентімен жасалған фразеологиялық бірліктеріндегі «бет» сөзінің мағыналық жақындығын байқауға болады.

Сонымен қатар корей фразеологизмдерінің ішінде құлақпен «*귀*» - [kwi] байланысты тұрақты тіркестер де көп. Бұл жерде құлақ адамның ақпаратты қабылдап алатын мүшесі болғандықтан корей тіліндегі тұрақты тіркестерде кездесетін «құлақ» сөзі көбінесе адамның назары бар не жоғын, немесе сол назарының көптігін не аздығын білдіріп жатады. Сонымен қатар құлақ адамның әлеуметтік ортада отырып, ақпаратты қабылдайтын «құбыр» ретінде сипатталады [2, 100 б]. Мысалын қарастырсақ: *귀에 익다* - құлағы пісу - «үйреніп қалу», *귀가 여리다* - құлағы жұмсақ - «сөзге құмар болу», *귀에 거슬리다* - Құлағынан кері тарту - «шулы», *귀가 어둡다* - құлағы қараңғы - «дұрыс естімеу немесе түсінбеу». Қазақ тілінде де «құлақ» сөзімен байланысты фразеологизмдер адамның назарын білдіріп, корей тілімен ұқсас мағынадағы тұрақты тіркестер кездесіп жатады. Мысалы: «құлақ қағыс қылу», «құлақ асу», «құлақ етін кемірді», «құлақ жару» және де т.б.

Қазақ тілінің фразеологиялық қорында «жан» сөзімен байланысты фразеологизмдер өте көп кездеседі. Дәл сондай «жан» сөзінің көптігі корей фразеологизмдерінде де байқалады. Екі

тілдегі «жан» сөзінің қандай мағына беретінін салыстырар болсақ, корей тіліндегі «жан» сөзі көбінесе «жүрек» немесе «сезім» деген сөздердің мағынасында қолданылып жатады. Бәлкім, сол себепті корей тіліндегі «жан», яғни «*마음*» [maim] сөзі адамның сыртқы әсерді қабылдап, сезінгеннен кейін туындаған сезімдерге көп қолданылады. Көбінесе бұл сезімдер не алаңдаушылықты, не сабырлықты білдіріп жатады. Мысалын алып қарасақ, *마음에 없다* - жанында жоқ - «істегісі келмеу», *마음에 두다* - жанында қалу - «ұнату», *마음에 차다* - жаны толу - «жаны ашу», *마음에 걸리다* - жанын іліп кету - «бірнәрсеге алаңдау», *마음을 놓다* - жанын қою - «сабырға келу» [3, 22 б]. Аталып өткен мағынада қолданылатын «жан» сөзімен байланысты фразеологизмдер қазақ тілінде де көптеп кездеседі. Олар да адамның ішкі әлемімен тікелей байланысын жеткізіп отырады. Қазақтың тілдік санасында «жанды» адамның ішкі әлемінде «белгілі бір орны, мекен-жай-ұяшығы бар». Мысалы, «жан ұяда болсын», «жаны жай тапты», «жан саялады», «жанды жегідей жеді» және тағы да басқа.

Корей тіліндегі ауыз сөзімен, яғни *입* [ip] байланысты фразеологизмдер адамның тәбетіне, әлеуметтік жағдайына байланысты қолданылады: *입에 맞다* - Аузына сәйкес - «жақсы көретін тағамы», *입에 풀칠하다* - ауызы жабысып қалу - «кедей өмір сүру», *입에 거미줄 처다* - аузына өрмекші ұя салу - «кедейшіліктен көз ашпау» [8, 1002 б]. Дәл осындай ұқсас мағынада қолданылатын фразеологизмдер қазақ тілінде де байқалады: «аузы мұрнынан шыққанша», «аузы аққа жарымаған», «аузынан ақ май ағызды». Қазақ тілінде әке-шешесіне арқа сүйемей, есейген балаға «аузына қолы жетті» деп айтса, корей тілінде, керісінше *젓내가 나다* - ана сүті аузынан шығу - «істеген әрекеттері кішкентай баладай» деп айтып жатады.

Сонымен байқап отырғанымыздай корей және қазақ тілдеріндегі соматикалық фразеологизмдерде көптеген мағыналық ұқсастықтары байқалып жатқанымен, мағынасы әртүрлі, ерекше тұрақты тіркестер де кездеседі. Ұқсастықтардың көп болу себебі соматикалық фразеологизмдер арқылы халықтың дүниеге деген көзқарасын, рухани дүниесі мен материалдық мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін сипаттап, этностың ғалам, әлем, дүние туралы таным-түсініктерінің ескі

элементтерін жаңғыртуға жәрдемдеседі, дүниенің біртұтас тілдік келбетін жасауға қатысады. Осы сияқты корей халқында да Қиыр Шығыс халықтарына тән «Аспан-Адам-Жер» ұғымының басым болып келетіндігін жоғарыда атап өткен фразеологизмдер арқылы байқауымызға болады. Дәл осы себепті корей фразеологизмдерінде де адамның дене мүшелері, адамның сезімі, жалпы «адам» деген сөздің өзі жиі кездеседі.

Әдебиет

1. *Болғанбаев Ә.* Анатомиялық атауларға байланысты фразеологизмдер. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігін жасау тәжірибелері. – А.: Ғылым, 1989.

2. *Нұржанова А.Б.* Дүниенің қарабайыр бейнесі: фразеологиялық фрагменттің соматикалық коды: филол. ғыл. канд. ... қолжазбасы. – Астана, 2010. – 303 б.

3. <http://www.ikorea.ac.kr/congress/upload/%EC%96%B8%EC%9-1%EC%96%91%EC%9D%B8%EC%A2%85.pdf>

4. *살아있는 관용어*, 서울. 김선정. 2008 년

5. *국어사전*, 민중서림편집국. 2002 년

6. *Кеңесбаев І.* Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – А.: Ғылым, 1977.

7. *Вайнтрауб Р.М.* Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р.М. Вайнтрауб // Вопросы фразеологии. – 1998. – № 3. – С. 157–162.

8. *관용어 사전*, 서울. 1997 년

А.Б. Абаган

Антропоцентрический аспект соматических фразеологизмов корейского языка

Известно, что соматическая фразеология – один из древнейших пластов фразеологии, он непосредственно связан с восприятием мира, его познанием. В каждом языке соматическая фразеология занимает большую роль, и в корейском языке тоже. В данной статье дается описание и характеристика соматических фразеологизмов корейского языка, а также сравнение с казахским языком.

А.В. Abagan

Antropocentric aspects of korean somatic phraseological units

It is known that somatic phraseology – one of the most ancient layers of phraseology, it is directly connected with perception of the world, its knowledge. In everyone language the somatic phraseology occupies the big role, and in the Korean language too. In given the description and the characteristic of somatic phraseological units of the Korean language, and also comparison with the Kazakh language is given to article.